

สรุปผล อภิปรายผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อสร้างและพัฒนาแบบวัดคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนประถมศึกษา โดยนำกรอบแนวคิดซึ่งได้จากการศึกษาเอกสาร ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียน รวมทั้งสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ นำมาสร้างแบบวัดคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียน โดยนำไปทดลองปรับปรุง และทดสอบกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2539 ของโรงเรียนในสังกัดกรุงเทพมหานครทั้ง 16 โรงเรียน จำนวน 479 คน ซึ่งได้มาจากการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage Sampling) โดยผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยตนเอง และนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อหาคุณภาพของแบบวัด ด้วยค่าสถิติพื้นฐานของแบบวัด ความตรง (Validity) ความเที่ยง (Reliability) และอำนาจจำแนก (Power of discrimination) ผลสรุปของการวิจัย มีดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัย

1. จากการศึกษานิตยสาร ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ได้กรอบแนวคิดและประเด็นชีวิตคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนสอดคล้องกันทั้ง 5 ด้าน ดังนี้

ด้านร่างกาย ประกอบด้วยตัวชี้วัด 12 ตัวชี้วัด ได้แก่ 1. การได้รับประทานอาหารสะอาดเพียงพอ มีคุณภาพ มีสารอาหารครบทั้ง 5 หมู่ 2. การได้อยู่ในที่ที่มีแสงสว่างส่องถึง 3. การได้รับประทานอาหารเสริม 4. การได้รับอากาศบริสุทธิ์ 5. การมีน้ำหนัก ส่วนสูง ตามเกณฑ์มาตรฐาน 6. การได้ดื่มน้ำที่สะอาด 7. การมีสุขภาพแข็งแรง ไม่ป่วยเป็นโรค 8. การได้ยินเสียงที่ไม่เป็นอันตราย 9. การได้ออกกำลังกาย 10. การได้รับการตรวจสุขภาพ ฉีดวัคซีน 11. การได้อยู่ในโรงเรียนที่สะอาด มีพื้นที่กว้างพอ 12. การได้อยู่ในโรงเรียนที่ปลอดภัย

ด้านวิชาการ ประกอบด้วยตัวชี้วัด 12 ตัวชี้วัด ได้แก่ 1. การมีโอกาสในการแสดงความสามารถต่าง ๆ 2. การได้เรียนรู้นอกห้องเรียน 3. การได้เลือกทำกิจกรรมที่ถนัดและชอบ 4. การได้รับการส่งเสริมให้ตั้งคำถาม 5. การได้แสดงผลงาน/ความสามารถพิเศษ 6. การได้เรียนกับครูที่มีความรู้แน่นแข็ง 7. การได้รับการฝึกคิดและเขียน 8. การได้ฝึกลงมือปฏิบัติและทำจริง 9. การได้เรียนรู้จากอุปกรณ์การสอนที่ดึงดูดใจ 10. การได้รับการตรวจงานอย่างค่อเนื่อง 11. การได้เรียนกับครูเข้าสอนตรงเวลา 12. การได้อยู่ในบรรยากาศที่เป็นวิชาการ

ด้านอารมณ์และจิตใจ ประกอบด้วยตัวชี้วัด 5 ตัวชี้วัด ได้แก่ 1. การได้รับความรัก ความอบอุ่น โดดจริต คุณค่าเอาใจใส่ 2. การได้รับรางวัลและกำลังใจหรือคำชมเชย 3. การได้รับการลงโทษที่ยุติธรรมสมเหตุผล 4. การมีคุณธรรม จริยธรรมและป่าเทัญประโยชน์ต่อเพื่อนและโรงเรียน 5. การแสดงกิริยาท่าทาง

ด้านสังคม ประกอบด้วยตัวชี้วัด 5 ตัวชี้วัด ได้แก่ 1. การเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างความสัมพันธ์และฝึกการทำงานร่วมกัน 2. การมีคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน 3. การได้รับความไว้วางใจจากเพื่อนและครู 4. การอยู่ในโรงเรียนที่มีความเป็นประชาธิปไตย 5. การมีความรับผิดชอบต่อโรงเรียน

ด้านสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ประกอบด้วยตัวชี้วัด 2 ตัวชี้วัด ได้แก่ 1. การได้รับความสะดวกในการใช้บริการต่างๆ เช่น ห้องสมุด ห้องพยาบาล ห้องส้วม อุปกรณ์ต่าง ๆ 2. การได้รับบริการต่าง ๆ จากทางโรงเรียนอย่างเพียงพอ

2. จากโครงสร้างคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนทั้ง 5 ด้าน ผู้วิจัยนำมาสร้างตารางโครงสร้าง เขียนข้อคำถาม นำไปทดลองใช้ปรับข้อคำถามจนได้แบบวัดฉบับที่นำไปทดสอบจริง จำนวน 66 ข้อ ประกอบด้วย ประเด็นใหญ่ๆ 3 ประเด็น คือ 1. ข้อมูลส่วนตัว จำนวน 12 ข้อ มีลักษณะให้เติมค่า และตรวจรายการ (Check list) โดยให้นักเรียนประเมินว่า นักเรียนได้รับบริการต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดให้หรือไม่ ประกอบด้วยตัวชี้วัดด้านร่างกาย 4 ข้อ และตัวชี้วัดด้านสังคม 2 ข้อ 2. ส่วนที่เป็นการกระทำ มีลักษณะเป็นแบบตรวจรายการ (Check list) ชนิดมาตราประมาณค่า 4 ระดับ โดยให้นักเรียนสำรวจตนเองว่า ได้ปฏิบัติหรือกระทำตามพฤติกรรมเหล่านั้นมากน้อยในระดับใด คือ ทำบ่อยครั้งเป็นประจำมากกว่า 3 ครั้งขึ้นไปใน 1 สัปดาห์ ทำเป็นบางครั้งคราวอยู่ระหว่าง 2-3 ครั้งใน 1 สัปดาห์ นานๆ ทำครั้ง น้อยกว่า 2 ครั้งใน 1 สัปดาห์ หรือไม่ได้ทำเลย จำนวน 20 ข้อ และ 3. ส่วนที่เป็นความรู้สึกหรือความคิดเห็น มีลักษณะเป็นแบบตรวจรายการ (Check list) ชนิดมาตราประมาณค่า 4 ระดับ โดยให้นักเรียนประเมินว่า เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง จำนวน 40 ข้อ

3. นำแบบวัดไปทดสอบเก็บข้อมูลจริง และวิเคราะห์คุณภาพของแบบวัด ได้ดังนี้

3.1 ค่าสถิติพื้นฐานของแบบวัดทั้งฉบับ คะแนนเฉลี่ย (Mean) ทั้งฉบับมีค่าเท่ากับ 149.114 จากคะแนนเต็ม 186 คะแนนสูงสุด 183 คะแนน และคะแนนต่ำสุด 101 คะแนน รanges มีค่าเท่ากับ 151 คะแนน ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ทั้งฉบับ มีค่าเท่ากับ 15.524 ความเบ้ (Skewness) ทั้งฉบับมีค่าเท่ากับ -0.417 แสดงว่า ข้อมูลมีลักษณะเบ้ซ้ายเล็กน้อย ความโค้ง (kurtosis) ทั้งฉบับมีค่าเท่ากับ -0.059 แสดงว่า มีความกระจายมาก ความคลาดเคลื่อนมาตรฐานทั้งฉบับมีค่าเท่ากับ 0.785

3.2 ความตรง (Validity)

ความตรงตามเนื้อหา (Content Validity) ข้อคำถามที่สร้างขึ้นนั้น มีสัดส่วนของจำนวนข้อคำถามในแต่ละด้านตรงตามที่ระบุไว้ในตารางโครงสร้าง และค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับประเด็นที่ต้องการวัด ทุกข้อ มีค่าอยู่ระหว่าง 1-0.75

ความตรงตามโครงสร้าง (Construct Validity) โดยการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory factor analysis : CFA) ผลปรากฏว่า โมเดลการวัดคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียน จำแนกตามองค์ประกอบในแต่ละองค์ประกอบทั้ง 5 องค์ประกอบ มีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์

นอกจากนี้ยังได้ทำการตรวจสอบความตรงตามโครงสร้างขององค์ประกอบรวมทั้ง 5 องค์ประกอบ พบว่า มีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์เนื่องจากมีค่าสถิติในการทดสอบขององค์ประกอบคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียน มีค่าไค-สแควร์ เท่ากับ 5.10 ดัชนีวัดระดับความกลมกลืน (GFI= 1.00) ดัชนีวัดระดับความกลมกลืนที่ปรับแก้แล้ว (AGFI=0.98) ดัชนีทดสอบความประหยัด (PGFI= 0.20) และดัชนีรากของกำลังสองเฉลี่ยของเศษ (RMR=0.0093)

3.3 ความเที่ยง (Reliability) ของแบบวัดคุณภาพชีวิตของนักเรียนในโรงเรียนทั้งฉบับ โดยการคำนวณค่าสัมประสิทธิ์ ความเที่ยงแบบวัดซ้ำ (Test- retest reliability) พบว่า มีค่าความเที่ยงเท่ากับ .8283 และ ค่าความเที่ยงจำแนกรายด้านมีค่าอยู่ระหว่าง .6681 ถึง .8026 และองค์ประกอบที่มีค่าความเที่ยงสูงสุด คือ ด้านร่างกาย รองลงมาได้แก่ ด้านวิชาการ ด้านอารมณ์และจิตใจ ด้านสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน และด้านสังคม ตามลำดับ

3.4 อำนาจจำแนก (Power of Discrimination) ผู้วิจัยใช้สถิติทดสอบที (t-test) ทดสอบคะแนนเฉลี่ยของกลุ่มนักเรียนที่ได้คะแนนสูงและกลุ่มที่ได้คะแนนต่ำ โดยคิด 27 % ของนักเรียนที่ตอบแบบวัด ปรากฏว่า มีคะแนนเฉลี่ยแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทุกข้อทั้งหมด 60 ข้อ ได้ค่าสถิติ (t-value) อยู่ในช่วง 2.82 - 12.05 และพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างคะแนนรายข้อกับคะแนนรวมทั้งฉบับ โดยการวิเคราะห์ค่าสหสัมพันธ์ (Item test correlation) พบว่า มีความสัมพันธ์ระหว่างคะแนนรายข้อกับคะแนนรวมทั้งฉบับอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทุกข้อ โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อยู่ระหว่าง 0.1773 ถึง 0.5766 ข้อที่มีค่าสหสัมพันธ์ กับคะแนนรวมทั้งฉบับสูงสุด คือ ข้อ 17 และ ข้อที่มีค่าสหสัมพันธ์กับคะแนนรวมทั้งฉบับต่ำสุดคือ ข้อ 42

เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ค่าสหสัมพันธ์รายด้านกับคะแนนรวมทั้งฉบับ มีค่าตั้งแต่ 0.7313 ถึง 0.8645 โดยในแต่ละด้านมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์สูงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ด้านที่มีค่าสหสัมพันธ์มากที่สุด คือ ด้านร่างกาย รองลงมา ได้แก่ ด้านวิชาการ ด้านสังคม ด้านอารมณ์และจิตใจ และด้านสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ตามลำดับ

จากการวิจัยครั้งนี้ สรุปได้ว่า แบบวัดคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนที่สู่วิद्यสร้างชิ้น เป็นแบบวัดที่มีคุณภาพทางด้านความตรง ความเที่ยง และอำนาจจำแนกที่น่าเชื่อถือได้พอสมควร

อภิปรายผลการวิจัย

จากการสร้างและพัฒนาแบบวัดคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียน สู่วิद्यมีประเด็น สำคัญที่น่าสนใจนำมาอภิปรายผล ตามลำดับดังนี้

1. กรอบแนวคิดเกี่ยวกับความต้องการพื้นฐานขั้นต่ำของเด็ก เป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึง สิ่งที่เด็กควรจะได้รับ เพื่อให้นักเรียนได้รับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่สมบูรณ์ จะเห็นได้ว่า เมื่อ นักเรียนมาอยู่ในโรงเรียน ซึ่งจะต้องใช้ชีวิตอยู่นาน โรงเรียนจะต้องมีมาตรการที่จะจัดสิ่งต่างๆ ให้ ตอบสนองความต้องการของเด็ก โดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางซึ่งเด็กนักเรียนหรือผู้เรียนนั้น เป็น กลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรง แนวคิดดังกล่าวมีความสำคัญ แต่ไม่ค่อยมีผู้กล่าวถึง จึงควร นำแนวคิดดังกล่าวมาเป็นเกณฑ์ ดังนั้น แนวคิดที่ให้เด็กเป็นผู้ตอบนั้น เด็กก็สามารถบ่งบอกได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจ

2. แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการพื้นฐานของเด็กมีความสอดคล้องกับผู้เชี่ยวชาญ และเมื่อ นำมาทดสอบกับนักเรียน พบว่า สามารถทดสอบหรือวัดได้จริง เมื่อพิจารณาจากค่าความเที่ยง และค่าน้ำหนักองค์ประกอบ จะเห็นได้ว่า ในแต่ละด้านมีความสัมพันธ์กัน และมีลำดับความ สำคัญ ดังต่อไปนี้

2.1 *ด้านร่างกาย* มีความสอดคล้องกับกรอบแนวคิดในการวิจัยมากที่สุด นั่น แสดงให้เห็นว่า และเป็นด้านที่ควรคำนึงถึงเป็นอันดับแรก ซึ่งมีผลโดยตรงกับคุณภาพชีวิตในด้าน อื่น ๆ กล่าวคือ ถ้าคนเรามีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง ไม่เจ็บป่วยเป็นโรคต่าง ๆ ได้อยู่ใน ที่ๆปลอดภัย ปราศจากอันตรายต่างๆ ได้รับอากาศบริสุทธิ์ ไม่มีเสียงรบกวน และยังได้วิ่งเล่น หรือ ออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ ก็จะทำให้นักเรียนรู้สึกมีความสุข และผลที่ตามมาก็คือ จะทำให้มีสุขภาพจิตดี และเมื่อนำไปทดสอบกับเด็ก จะเห็นได้ว่า ด้านนี้มีตัวชี้วัดมากที่สุด และเป็นตัวชี้วัดที่ดีที่ สุด นักเรียนสามารถมองเห็นได้ชัดเจน รวมทั้งโรงเรียนเป็นผู้ดำเนินการจัดบริการ ส่งเสริมและ ฝึกระวังให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เช่น จัดให้มีการตรวจสุขภาพนักเรียน จัดสภาพแวดล้อมใน โรงเรียนให้เสริมกับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เป็นต้น

2.2 *ด้านวิชาการ* นับว่าเป็นด้านที่มีความสัมพันธ์กับด้านร่างกาย และอารมณ์ จิต ใจ กล่าวคือ ถ้าร่างกายมีความสมบูรณ์แข็งแรง ก็จะทำให้จิตใจดี มีหน้าตาอึมเข้มแจ่มใส สมอง ปลอดภัย นักเรียนก็จะสามารถเรียนหนังสือได้อย่างเข้าใจ และสนุกกับวิชาที่เรียน ซึ่งในปัจจุบัน โรงเรียนทุกแห่งมักจะให้ความสำคัญในด้านนี้มากที่สุด และผู้ที่มิพบบาทมากที่สุด คือ ครูผู้สอน

ครูจะต้องมีการวางแผนการสอน หรือจัดกิจกรรมให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้มากที่สุด รวมทั้งต้องส่งเสริมให้นักเรียนได้สัมผัสกับประสบการณ์จริง ได้ลงมือปฏิบัติจริง โดยที่ครูจะต้องมีใจผู้บรรยาย หรือสอนเนื้อหาวิชาเพียงอย่างเดียว และนอกจากนี้สถานที่ในโรงเรียน ควรจะเป็นสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาทางสติปัญญา กล่าวคือ ต้องจัดสภาพโรงเรียนให้มีบรรยากาศทางวิชาการ เช่น จัดบอร์ด ป้ายชื่อ สาขาวิชา ฯลฯ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ เป็นบริการที่ช่วยส่งเสริมให้นักเรียนมีพัฒนาการทางด้านสติปัญญาที่สมบูรณ์ ตลอดจนยังทำให้นักเรียนเป็นคนไม่รู้สึกอึดอัด จะเห็นได้ว่า ตัวชี้วัดในด้านนี้มีความสำคัญรองลงมาจากด้านร่างกาย อย่างไรก็ตามตัวชี้วัดในด้านนี้ยังมีความสลับซับซ้อน จึงเป็นการยากที่จะบอกว่านักเรียนมีคุณภาพชีวิตในด้านนี้เป็นอย่างไร รวมทั้งการพัฒนาในด้านสติปัญญานี้จะต้องอาศัยเวลา กล่าวคือ เด็กจะต้องได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และสะสมประสบการณ์ หรือทักษะต่าง ๆ ที่ได้รับจากโรงเรียน เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาในระดับที่สูงต่อไป และนอกจากนี้ โรงเรียนประถมส่วนใหญ่ จะวัดการพัฒนาทางวิชาการจากคะแนนสอบ แท้จริงแล้ว เป็นเพียงผลสรุปรวมของคะแนนการสอบเท่านั้น ผู้ที่จบการศึกษาระดับมัธยมไปซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากนั้น และเราอาจจะทราบได้ว่า คนเหล่านั้นซึ่งมีคะแนนสอบสูงหรือสอบผ่านนั้น มีพัฒนาการเต็มตามสมรรถภาพสูงสุดหรือไม่

2.3 **ด้านอารมณ์และจิตใจ** ในขณะที่อยู่ในโรงเรียน นักเรียนจะต้องได้รับความรัก ความใกล้ชิด เอาใจใส่ดูแล จากครู โดยที่ครูจะต้องเข้าใจเด็ก เข้าใจในความแตกต่างของเด็ก และนอกจากครูจะมีหน้าที่ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้กับนักเรียนแล้ว ยังต้องสอนให้เด็กมีคุณธรรมจริยธรรม มีจิตใจดี เช่น ต้องมีความเสียสละ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักให้ความช่วยเหลือ และเมื่อนักเรียนทำความดี ครูจะต้องกล่าวชมเชยเพื่อเป็นแรงจูงใจให้นักเรียนประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีต่อไป และเมื่อนักเรียนมีความผิด ครูจะต้องใช้วิจารณญาณในการตัดสิน คือ ตัดสินอย่างมีเหตุผล รวมทั้งบอกเหตุผลว่า ทำไมจึงทำโทษ มีโทษทำโทษตามอารมณ์ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีผลกระทบต่อสภาพจิตใจของนักเรียนทั้งสิ้น และจะเห็นได้ว่า ตัวชี้วัดในด้านนี้ค่อนข้างจะมีความละเอียดอ่อน ซึ่งทำให้วัดได้ยาก แต่ถึงอย่างไร โรงเรียนควรให้ความสำคัญหรือตระหนักในเรื่องนี้

2.4 **ด้านสังคม** นับว่าเป็นที่ความสัมพันธ์ใกล้ชิดเกี่ยวกับด้านอารมณ์และจิตใจมากที่สุด กล่าวคือ เมื่อนักเรียนมีสุขภาพจิตที่ดี ย่อมมีใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความต้องการที่จะพูดคุย หรือทำกิจกรรม ร่วมกับผู้อื่น ซึ่งทำให้นักเรียนได้เรียนรู้การใช้ชีวิตอยู่ในสังคม ได้เรียนรู้การปรับตัว นอกจากนี้การได้เข้าร่วมกิจกรรมในโรงเรียนยังแสดงให้เห็นถึง การได้รับความไว้วางใจ จากครูและเพื่อน รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงความเป็นประชาธิปไตยในสังคมโรงเรียน กล่าวคือ โรงเรียนเปิดโอกาสให้เด็กได้เลือกปฏิบัติ หรือได้คิดอย่างมีเหตุผล และเมื่อนักเรียนมาอยู่ในโรงเรียน นักเรียนจะต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมโรงเรียน เช่น ใช้อุปกรณ์ที่เป็นของโรงเรียนอย่างระมัดระวัง หรือรู้จักรักษาให้ใช้ได้นาน ๆ เป็นต้น และจะเห็นได้ว่า ตัวชี้วัดใน

ด้านนี้ส่วนใหญ่เกิดจากการที่ต้องมีการปฏิสัมพันธ์กัน จะทำให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกับผู้อื่น การเคารพในสิทธิของผู้อื่น และการรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งจะพื้นฐานในการใช้ชีวิตต่อไปในอนาคต

2.5 **ด้านสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน** จะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องของทางโรงเรียนที่จะต้องพยายามจัดให้เกิดขึ้นกับนักเรียน และจะเป็นด้านที่มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางด้านวัตถุอันได้แก่ เงินที่โรงเรียนจะต้องนำมาใช้ เพื่อจัดสิ่งต่าง ๆ หรือบริการต่าง ๆ ในโรงเรียน โดยที่นักเรียนมีโอกาสที่จะได้รับสิ่งที่ดี ๆ อย่างทั่วถึง ครบทุกคน ถึงแม้ว่า ผู้เชี่ยวชาญจะให้ความสำคัญในด้านนี้ 11 % ก็ตาม ถ้าผู้บริหาร สามารถบริหารจัดการ จัดบริการต่าง ๆ อย่างครบถ้วน และมีประสิทธิภาพแล้ว ก็จะช่วยส่งเสริมให้นักเรียนมีพัฒนาการในด้านอื่น ๆ ตามมาด้วย นอกจากนี้สิ่งแวดล้อมในโรงเรียน นั้นเป็นสิ่งที่ปรับปรุงได้ง่าย ถ้าทุกฝ่ายร่วมมือกัน นอกจากนี้การจัดบริการต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดขึ้นนั้น นักเรียนสามารถใช้ประโยชน์จากบริการเหล่านั้นได้จริง ซึ่งเป็นสิ่งที่ทางโรงเรียนควรนำไปพิจารณาด้วย เช่น การจัดบริการห้องสมุดนั้น แม้ภายในห้องสมุดจะมีหนังสือสำหรับให้นักเรียนค้นคว้ามากมาย บริการนี้จะเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้เรียนหรือนักเรียนได้มีการพัฒนาทางสติปัญญา แต่ด้านนักเรียนไม่รู้จักรู้ใช้ หรือใช้ไม่เป็น บริการต่าง ๆ นั้นก็จะไม่มีประโยชน์ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของครูที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องหรือจัดการให้เกิดประโยชน์กับนักเรียนมากที่สุด

จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบทุกๆด้านมีส่วนช่วยส่งเสริมให้นักเรียนใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียนได้อย่างมีความสุข ซึ่งมีความสัมพันธ์กับ งานวิจัยของอ่องจิต เมธยะประภาส จะวัดคุณภาพชีวิตนักเรียนใน 3 ด้าน ได้แก่ ร่างกาย สติปัญญา และจิตใจ

3. **การออกแบบการวัด** การวิจัยครั้งนี้ ให้นักเรียนผู้ซึ่งได้รับประโยชน์โดยตรงเป็นผู้ตอบ ซึ่งจะได้คำตอบที่ตรงกับสภาพความเป็นจริงมากที่สุด แบบวัดนี้มีลักษณะเป็นแบบวัดที่ถามกว้าง ๆ ให้นักเรียนเป็นผู้ประเมินว่า นักเรียนได้ทำหรือไม่ได้ทำในพฤติกรรมต่าง ๆ และนักเรียนมีความคิดเห็นอย่างไรต่อพฤติกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ซึ่งผลปรากฏว่า สามารถวัดได้พอสมควร และใช้เวลาไม่มากจนเกินไป

4. **ระยะเวลาในการสร้างและพัฒนาแบบวัดในครั้งนี้** พบว่า ในขั้นตอนการนำกรอบแนวคิดไปตรวจสอบโดยสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ การนำแบบวัดไปทดสอบเก็บข้อมูลจริง และการวิเคราะห์คุณภาพของแบบวัด ใช้เวลาใกล้เคียงกัน กล่าวคือ ใช้เวลาประมาณ 30 วัน หรือ 1 เดือน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ในแต่ละขั้นตอนทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้ ได้ประสบการณ์มากมาย เช่น ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการวางแผนการทำงานที่เป็นระบบ ขั้นตอนในการติดต่อขอสัมภาษณ์ หรือเก็บข้อมูลรวมทั้งยัง ได้ฝึกพูด ฝึกคิด เป็นต้น

5. คุณภาพของแบบวัด

5.1 ความตรง(Validity)

ความตรงตามเนื้อหา (Content Validity) มีความตรงตามเนื้อหาสูง ซึ่งผู้เชี่ยวชาญเห็นด้วยมากกว่า 90 % ในประเด็นชีวิตคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียน แต่ยังมีบางข้อที่ยังต้องปรับปรุง อันได้แก่ ข้อ 12 24 ,34, 37, 51 และ 56 ซึ่งผู้สนใจที่จะพัฒนาแบบวัดฉบับนี้ต่อไป จะได้นำข้อคำถามเหล่านี้ไปปรับปรุงแก้ไขต่อไป

ความตรงตามโครงสร้าง (Construct Validity) โดยการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory factor analysis) ผลปรากฏว่า โมเดลองค์ประกอบในแต่ละองค์ประกอบ ทั้ง 5 องค์ประกอบมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ นั้นแสดงให้เห็นว่า องค์ประกอบคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนทั้ง 5 องค์ประกอบ เป็นองค์ประกอบที่สามารถนำมาใช้วัดคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนได้จริง

เมื่อพิจารณาจากโมเดลองค์ประกอบรวมทั้ง 5 องค์ประกอบ โดยพิจารณาความสำคัญขององค์ประกอบจากค่าน้ำหนักองค์ประกอบ พบว่า องค์ประกอบที่มีความสำคัญมากที่สุด ได้แก่ องค์ประกอบด้านร่างกาย รองลงมา ได้แก่ ด้านวิชาการ ส่วนด้านอารมณ์และจิตใจกับด้านสังคม มีความสำคัญเท่ากัน และด้านสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนมีความสำคัญน้อยที่สุด ซึ่งจะเห็นได้ว่า ค่าความสำคัญมีความสอดคล้องกับลำดับความสำคัญขององค์ประกอบที่ได้มาจากผู้เชี่ยวชาญ จากที่กล่าวมาทั้งหมด แสดงให้เห็นว่า แบบวัดฉบับนี้มีความตรงตามโครงสร้าง

5.2 ความเที่ยง (Reliability) มีค่าความเที่ยงแบบวัดซ้ำ (Test-retest reliability) เท่ากับ .8283 ซึ่งสูง แสดงให้เห็นว่า คะแนนที่ได้จากการตอบแบบวัดครั้งที่ 1 กับคะแนนที่ได้จากการตอบแบบวัดครั้งที่ 2 มีความสัมพันธ์กันจริง นั้นแสดงว่า แบบวัดฉบับนี้มีความคงเส้นคงวา ไม่ว่าจะวัดซ้ำกี่ครั้งก็ตาม

ความเที่ยงจำแนกรายด้านมีค่าอยู่ระหว่าง .6681 ถึง .8026 และองค์ประกอบที่มีค่าความเที่ยงสูงสุด คือ ด้านร่างกาย รองลงมาได้แก่ ด้านวิชาการ ด้านอารมณ์และจิตใจ ด้านสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน และด้านสังคม ตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า แบบวัดสามารถทำนายคะแนนในด้านต่าง ๆ ได้ถูกต้อง 64% 52% 45% 45% และ 45% ตามลำดับ

5.3 อำนาจจำแนก (Power of Discrimination) จากการตรวจสอบ ความแตกต่างระหว่างคะแนนเฉลี่ยรายข้อของกลุ่มนักเรียนที่ได้คะแนนสูง และกลุ่มที่ได้คะแนนต่ำ โดยคิด 27% แล้วนำมาทดสอบสถิติ (t-test) ปรากฏว่า มีคะแนนเฉลี่ยแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทุกข้อ ได้ค่าสถิติ (t-value) อยู่ในช่วง 2.82 - 12.05 และเมื่อพิจารณาจากความสอดคล้อง

ระหว่างคะแนนรายข้อกับคะแนนรวมทั้งฉบับ โดยการวิเคราะห์หาค่าสหสัมพันธ์ (Item test correlation) ระหว่างคะแนนรายข้อกับคะแนนรวมทั้งฉบับมีค่าอยู่ระหว่าง 0.1773 ถึง 0.5766 และพบว่า มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทุกข้อ ข้อที่มีค่าสหสัมพันธ์กับคะแนนรวมทั้งฉบับต่ำสุด คือ ข้อ 17 อาจเป็นเพราะการส่งผลงานเข้าประกวดนั้น เป็นกิจกรรมซึ่งมีคนเป็นจำนวนน้อยที่จะมีโอกาสเข้าร่วม และ ข้อที่มีค่าสหสัมพันธ์กับคะแนนรวมทั้งฉบับสูงที่สุดคือ ข้อ 42 ซึ่งเป็นข้อคำถามที่วัดเกี่ยวกับการใช้อุปกรณ์กีฬา อุปกรณ์การเรียน หรือ เครื่องดนตรี ซึ่งนักเรียนทุกคนมีโอกาสที่สามารถใช้หรือเล่นได้ ซึ่งมีผลทำให้นักเรียนมีความสุข และสนุกสนาน จึงทำให้ค่าที่ได้มีค่าสูงนั่นเอง และเมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ข้อคำถามในแต่ละด้านของทุกด้านมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์สูงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ด้านที่มีค่าสหสัมพันธ์มากที่สุด คือ ด้านร่างกาย รองลงมาได้แก่ ด้านวิชาการ ด้านสังคม ด้านอารมณ์และจิตใจ และด้านสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ตามลำดับ ดังนั้น จึงแสดงให้เห็นว่าข้อคำถามทุกข้อสามารถจำแนกบุคคลได้เป็นกลุ่มสูง และกลุ่มต่ำได้ และ Anastasi (1968) กล่าวว่า แบบวัดใดที่มีข้อความแต่ละข้อสามารถจำแนกบุคคลได้เป็นกลุ่มสูงกลุ่มต่ำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติแล้ว แสดงว่าแบบวัดฉบับนี้มีความคงที่ภายใน (Internal Consistency) และมีความตรงในการจำแนกบุคคลได้

6. คุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียน จำแนกรายด้าน

ด้านร่างกาย จะเห็นได้ว่า นักเรียนส่วนใหญ่ ได้รับการตรวจสุขภาพ ไม่ว่าจะเป็นเป็นการตรวจฟัน วัดสายตา หรือฉีดวัคซีน และยังรับประทานนมเป็นอาหารเสริมอีกด้วย นั้นแสดงให้เห็นว่า ทางโรงเรียนตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องสุขภาพร่างกายที่จะต้องได้รับการดูแลเป็นระยะๆ ส่วนในด้านโภชนาการ พบว่านักเรียนรับประทานอาหารกลางวันจนอิ่ม และอาหารนั้นยังเป็นอาหารที่สะอาด และไม่มีแมลงวันตอม มีสารอาหารครบทั้ง 5 หมู่ ซึ่งเป็นอาหารที่ถูกสุขลักษณะ ส่วนในด้านพฤติกรรมของนักเรียน พบว่า โดยเฉลี่ยในบางครั้งนักเรียนนั่งหลับในห้องเรียน อาจเนื่องมาจาก การที่นักเรียนนอนอน เมื่อกลับจากโรงเรียนในตอนเย็นอาจต้องช่วยทำงานบ้าง และนักเรียนได้ออกกำลังกาย และเล่นกีฬา เป็นบางครั้งคราว ซึ่งจริงๆ แล้ว นักเรียนควรได้ออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมออย่างน้อยวันละ 3 ชั่วโมง เพื่อให้ร่างกายได้เคลื่อนไหวกล้ามเนื้อมีความแข็งแรง ส่วนสภาพภายในโรงเรียน หรือในห้องเรียน พบว่า มีแสงสว่างเพียงพอต่อการอ่าน และเขียนหนังสือ และในด้านน้ำดื่มนักเรียนได้ดื่มน้ำที่สะอาด นั้นแสดงให้เห็นว่าทางโรงเรียนได้จัดน้ำดื่มซึ่งผ่านกระบวนการกลั่นหรือกรองให้สะอาดมาแล้ว ส่วนในด้านเสียง นักเรียนได้ยินเสียงรบกวนในบางครั้งคราว อาจเป็นเพราะ โรงเรียนตั้งอยู่ใกล้ถนน หรือใกล้โรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้น ทางโรงเรียนควรเอาใจใส่ดูแลแก้ไข เพราะอาจทำให้เกิดผลกระทบ กล่าวคือ จะเป็นการทำลายสุขภาพ คือ หูอาจหนวกได้ และยังทำให้นักเรียนเรียนหนังสือไม่รู้เรื่อง หรือทำให้ครูต้องใช้เสียงมาก เพื่อตะเบ็งเสียงแข่งกับเสียงรบกวนต่าง ๆ

ด้านวิชาการ นักเรียนได้ร่วมทำกิจกรรมกับเพื่อนๆอย่างสนุกสนานอยู่เป็นประจำ แสดงให้เห็นว่า ครูได้จัดกิจกรรมที่ทำให้นักเรียนเกิดความสนุกสนาน และในด้านการสอนของครู ครูฝึกให้นักเรียนคิดหาคำตอบด้วยตนเอง ฝึกให้เขียนหรือแต่งเรียงความ ให้นักเรียนได้ปฏิบัติจริง แต่ในบางครั้งครูพานักเรียนออกไปทำกิจกรรมนอกห้องเรียนซึ่งช่วยให้นักเรียนรู้สึกตื่นเต้น ได้เปลี่ยนบรรยากาศในการเรียน นอกจากนี้นักเรียนยังส่งการบ้านตามกำหนดเวลา ซึ่งทำให้ครูสามารถตรวจการบ้านของนักเรียนได้ครบและต่อเนื่อง เพื่อครูจะได้ทราบว่า นักเรียนแต่ละคนไม่เข้าใจหรือทำไม่ได้เรื่องใด และครูจะได้หาเวลาสอนหรืออธิบายเพิ่มเติม ส่วนการส่งผลงานเข้าประกวด นักเรียนส่งผลงานเข้าประกวดนานๆ ครั้ง อาจมีสาเหตุมาจาก ทางโรงเรียนมิได้จัดให้นักเรียนเข้าร่วมแข่งขัน หรือนักเรียนไม่มีความสามารถพอ ดังนั้น โรงเรียนควรส่งเสริมให้มีการจัดการแข่งขัน จัดกิจกรรมให้เด็กได้เข้าร่วมแสดงความสามารถ เช่น การตอบปัญหา ใ้วาที หรือแข่งขันกีฬา โดยที่นักเรียนทุกคนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวได้ ในด้านตัวครู นักเรียนเห็นว่า ครูมีความรู้ นั้นแสดงว่า ปัจจุบันครูได้ตระหนักถึงความรู้ที่ได้พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว จึงทำให้ครูมีความกระตือรือร้นที่จะค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมมากขึ้น ประกอบกับมีเทคโนโลยีที่ช่วยค้นคว้าได้เร็วขึ้น และมีแหล่งความรู้มากมายที่ครูสามารถค้นหาเพื่อนำไปสอนเด็กได้ และนอกจากนี้ อาจเกิดจาก ครูมีโอกาสอบรมทางวิชาการเพื่อเสริมความรู้หรือพัฒนาการเรียนการสอนให้ดีขึ้น จึงทำให้ครูมีความรู้แน่นแฟ้นมากขึ้น และครูเปิดโอกาสให้นักเรียนซักถามข้อสงสัยในบทเรียน จะทำให้นักเรียนมีโอกาสซักถามในเนื้อหาที่ยังไม่เข้าใจ เพราะเนื่องจากในการสอนนั้นมิได้เกิดจากการบอกหรืออธิบายเท่านั้น แต่ยังคงเกิดจากการรู้จักคิด รู้จักซักถาม จึงจะทำให้เข้าใจในบทเรียนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้พบว่าครูเข้าสอนเต็มเวลา และตรวจการบ้านของนักเรียนพร้อมบอกข้อแก้ไขผิดพลาด รวมทั้งกิจกรรมและสื่อการสอนที่ครูใช้นำมาใช้สอนมีความน่าสนใจ มีการจัดบอร์ด ฉายภาพยนตร์ ฉายวิดีโอ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ช่วยให้นักเรียนได้เกิดการเรียนรู้ นั้นแสดงให้เห็นว่า ครูใส่ใจความสนใจ หรือมีความพยายามในการที่จะถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียน โดยใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ และอุทิศเวลาให้กับนักเรียน ให้กับการสอนเพิ่มมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน อาจมีครูบางคนหรือเป็นจำนวนน้อยที่ยังละเลยหน้าที่ เกี่ยวกับการเข้าสอนไม่ตรงเวลา หรือไม่มีครูเข้ามาสอนแทนเมื่อมีครูไม่มา

ด้านอารมณ์และจิตใจ นักเรียนเป็นคนที่จิตใจดี มีคุณธรรม ชอบช่วยเหลือเพื่อน ให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียน และนอกจากนี้ นักเรียนยังรู้จักให้อภัยเมื่อเพื่อนทำผิด โดยมีได้ตั้งใจสะท้อนให้เห็นว่า ทั้งทางโรงเรียนและทางบ้านได้ให้การอบรมสั่งสอนให้นักเรียนประพฤติแต่สิ่งที่ดี และเมื่อนักเรียนทำความผิด นักเรียนได้รับคำชมเชยหรือคำพูดที่ให้อภัยใจ และในขณะที่นักเรียนอยู่ในโรงเรียน นักเรียนมีความสุขเมื่อได้ทำกิจกรรมในโรงเรียน ได้รับการเอาใจใส่ดูแล

จากครู ครูจะพูดกับนักเรียนด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ รวมทั้งครูมีเวลาให้กับนักเรียนอย่างเพียงพอ สามารถคุยหรือปรึกษาหารือกับครูได้ และถ้านักเรียนทำความคิด ครูจะอธิบายความคิดและให้เหตุผลการทำโทษ ทั้งหมดจึงเป็นสาเหตุให้นักเรียนอยากมาโรงเรียน สะท้อนให้เห็นว่า ในขณะที่อยู่ในโรงเรียน ครูเป็นผู้ที่มีบทบาทต่อนักเรียนมากที่สุด ที่จะทำให้นักเรียนมีความสุขหรือไม่มีความสุข ดังนั้นครูจึงควรตระหนักในหน้าที่ที่มีต่อนักเรียนให้มากที่สุด

ด้านสังคม โรงเรียนได้ให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมที่ให้นักเรียนได้มีโอกาสเข้าร่วม ทำให้นักเรียนได้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการไปเข้าค่ายพักแรม หรือไปทัศนศึกษา หรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่นักเรียนต้องปฏิบัติร่วมกัน และยังแสดงให้เห็นว่า สภาพสังคมในโรงเรียนนั้นเป็นสังคมที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ค่อยมีการชกต่อยทะเลาะวิวาท ของหาย หรืออาจจะมีเหตุการณ์เหล่านั้นเกิดขึ้นบ้าง แต่ก็ไม่บ่อย นานๆ ครั้งเท่านั้น เมื่อพิจารณาไปที่นักเรียน นักเรียนชอบเล่นกีฬาร่วมกันเพื่อน ทำให้เข้ากับเพื่อนๆ ได้เป็นอย่างดี และยังได้รับความไว้วางใจจากครูและเพื่อน นอกจากนี้นักเรียนยังรู้จักถนอมและ ใช้อุปกรณ์หรือทรัพย์สินสมบัติของโรงเรียนอย่างระมัดระวัง นอกจากนี้เมื่อนักเรียนเสนอหรือแนะนำสิ่งใดกับทางโรงเรียน ๆ ก็จะได้รับฟังและนำไปปฏิบัติ รวมทั้ง นักเรียนส่วนใหญ่ยังได้ไปเลือกตั้งประธานนักเรียนหรือหัวหน้าห้อง นั้นแสดงให้เห็นว่า โรงเรียนเปิดโอกาสให้นักเรียนได้คิดและเลือกอย่างอิสระมีเหตุผล ซึ่งนั้นก็หมายถึง ความมีประชาธิปไตยในสังคมโรงเรียนนั่นเอง

ด้านสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน จะเห็นได้ว่านักเรียนมีความพึงพอใจในบริการต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดให้ เช่น ห้องพยาบาลมียาสำหรับนักเรียนที่ป่วย ห้องสมุดมีหนังสือที่นักเรียนชอบ อยากรอ่าน และยืมได้ มีสหกรณ์ร้านค้าที่ทำให้นักเรียนซื้อของได้สะดวก มีทุนการศึกษาให้กับนักเรียนที่ยากจนหรือเรียนดี ในโรงเรียนมีโต๊ะ เก้าอี้ ที่นั่งให้นักเรียนทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ โรงเรียนมีอุปกรณ์กีฬา อุปกรณ์การเรียน หรือเครื่องดนตรี ให้นักเรียนใช้เล่นได้ และนอกจากนี้ ยังมีจำนวนห้องส้วมที่เพียงพอกับจำนวนนักเรียน นั้นแสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารโรงเรียนหรือครูที่มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถบริหารจัดการ ควบคุมดูแลอยู่เป็นประจำ จึงทำให้ภายในโรงเรียนมีสิ่งแวดล้อมที่ดีที่จะช่วยเสริมให้นักเรียนสามารถใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียนได้อย่างมีความสุข

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

1. เนื่องจากการสร้างและพัฒนาแบบวัดคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนเป็นการสร้างและพัฒนาครั้งแรก ซึ่งวัดในมุมมองใหม่ และแบบวัดนี้มีคุณภาพอยู่ในระดับหนึ่ง ซึ่งแบบวัดฉบับนี้สามารถนำไปใช้วัดคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนได้ เพื่อที่ให้ทางโรงเรียนทราบว่า จะต้องปรับปรุงแก้ไขในเรื่องใดบ้าง และผู้ที่สนใจสามารถนำไปพัฒนาต่อได้
2. แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการพื้นฐานขั้นต่ำของเด็กในวัยเรียน ซึ่งนักเรียนเป็นผู้รับผลประโยชน์โดยตรงนั้น เป็นครั้งแรกที่ใช้วัดกับเด็กประถมศึกษาในกรุงเทพมหานคร ดังนั้น น่าจะมีการนำแนวคิดดังกล่าวไปใช้กับนักเรียนในจังหวัดอื่นๆ หรือใช้กับนักเรียนในระดับชั้นอื่นๆ โดยควรคำนึงถึงความเหมาะสมของอายุผู้ตอบแบบวัด และเวลาที่ใช้ในการตอบด้วย
3. ในการนำแบบวัดฉบับนี้ไปใช้ ในส่วนของข้อคำถาม ข้อ 3-8 ในตอนที่ 1 จำนวน 6 ข้อ นั้น อาจมีการปรับมาตรให้มีลักษณะเดียวกันกับข้อคำถามในตอนที่ 2 และ 3 หรือ อาจกำหนดให้เป็นค่าคงที่ของทางโรงเรียน ซึ่งจะทำได้สามารถวัดคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น
4. แนวความคิดเกี่ยวกับการตรวจสอบ ในที่นี้ใช้ตรวจสอบกับผู้เชี่ยวชาญ และเด็ก ซึ่งอาจมีวิธีการอื่น ๆ ในการตรวจสอบ เช่น การสังเกต เป็นต้น
5. เนื่องจากแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต เป็นเรื่องที่สำคัญและมีการปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ดังนั้น ควรมีการศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่อง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย